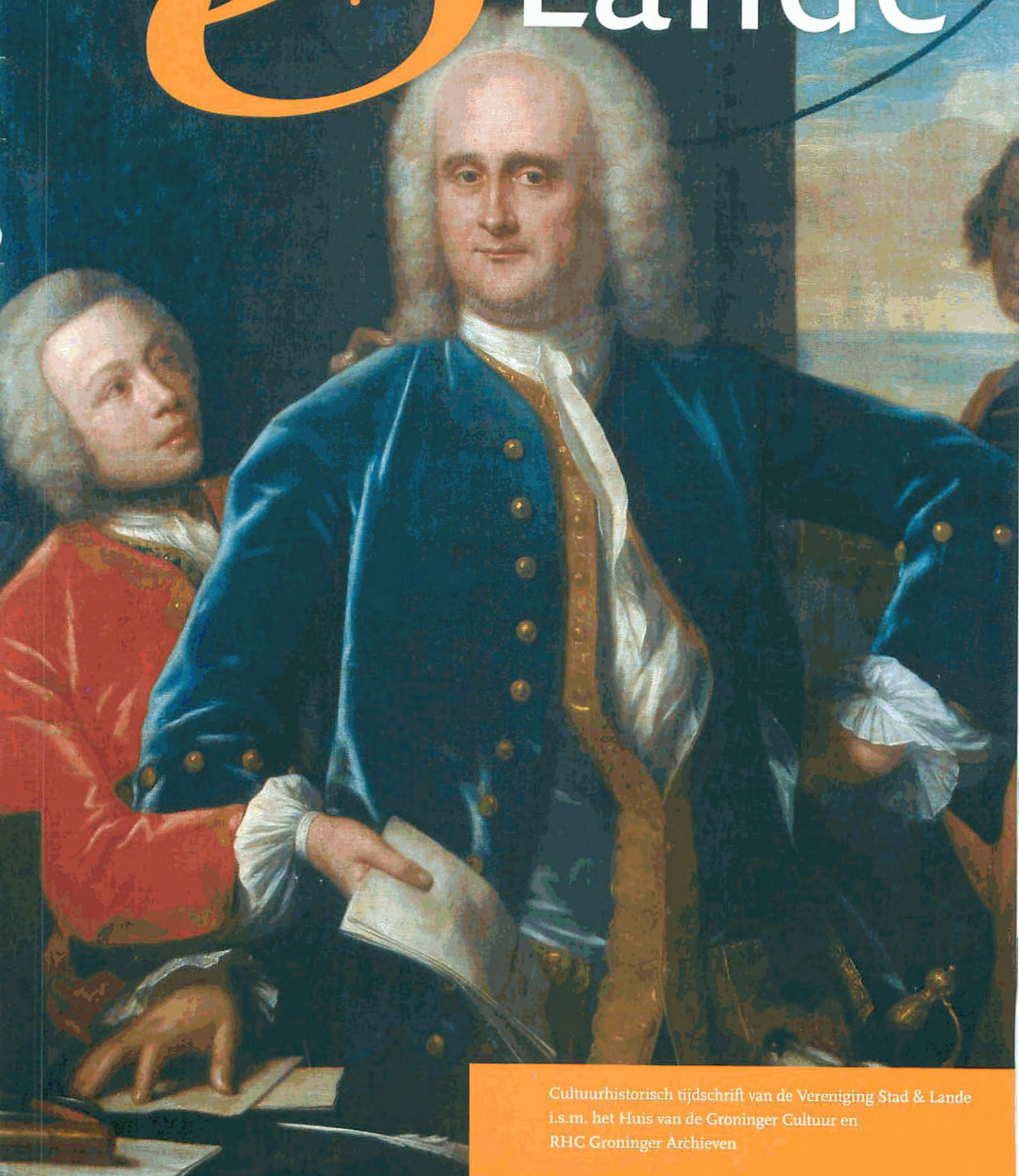

Jaargang 15 • nummer 4 • 4e kwartaal 2006

Het verhaal van Groningen

Stad & Lande

Cultuurhistorisch tijdschrift van de Vereniging Stad & Lande
i.s.m. het Huis van de Groninger Cultuur en
RHC Groninger Archieven

Inhoud

3 Een Groningse held? Niet Sicco Mansholt, maar zijn vader!

Hoe Gronings was eigenlijk een van de bekendste 20e-eeuwse Groningers? Biograaf *Johan van Merriënboer* verhaalt over een aantal onbelichte zijden van Sicco Leendert Mansholt (1908-1995).

10 'Groningers, wees trots op jezelf. En op je cultureel erfgoed.'

Interview met Jaap Alkema, producent en regisseur van Groningstalgige programma's voor Radio TV-Noord, door *Willy van der Schuit*.

12 De schans te Zoutkamp

De schans te Zoutkamp heeft in het verleden een belangrijke rol gespeeld in de beveiliging van Groningen tegen aanvallen via het Reitdiep. *Herman J. Versfelt* beschrijft de lotgevallen van de versterking.

17 Nieuwsbrief Cultureel erfgoed

25 Jonge jaren bij de Hasseberg. De jeugd van Niklaas Jan Buurma

Niklaas Jan Buurma (1916-2004) werd op een ontginningsboerderij bij Sellingen geboren. In 1997 en 1998 blikte hij in enkele gesprekken, opgetekend door *Gert van Klinken*, terug op zijn jeugd.

32 Clara de Rinoceros

In de 18e eeuw reisde een neushoorn langs Europese steden om zich als bijzondere attractie te laten bewonderen. *Willem G. Doornbos* maakt duidelijk wat de band was tussen Groningen en deze dikhuid.

36 Column: Het verleden is niets als je er niets voor over hebt

Harry Perton

38 Recensies

Jonn van Zuthem

Colofon

Stad & Lande is een uitgave van de cultuurhistorische vereniging 'Stad en Lande' i.s.m. het Huis van de Groninger cultuur en RHC Groninger Archieven.

In het tijdschrift is opgenomen de *Nieuwsbrief cultureel erfgoed Groningen*.

Abonnementen Leden van de vereniging Stad en Lande ontvangen vier maal per jaar het tijdschrift *Stad & Lande* automatisch thuis, alsmede het *Historisch Jaarboek Groningen*. De contributie bedraagt € 25,00. Opgave bij het secretariaat: Postbus 41122 - 9701 CC Groningen of via www.stad-lande.nl.

Opzegging kan slechts per 1 januari van het nieuwe jaar.

Vragen en klachten over de toezending: 050 571 06 02

Losse nummers € 5,00.

Redactie

Albert Beuse, Albert Buursma, Hidde Feenstra, Martin Hillenga en Jonn van Zuthem

Vaste medewerkers

Egge Knol en Harry Perton

Redactieadres

Cascadeplein 4 - 9726 AD Groningen

Vormgeving

Richard Bos, Leeuwarden

Productie

Cicero, Haren

Druk en afwerking

Het Grafisch Huis, Groningen

Foto omslag

Philip van Dijk (1680-1753): Jan Albert Sichterman met zijn zoon Jan Albert Sichterman junior, rechts een bediende (fragment). Olieverf op doek. Collectie Groninger Museum.

In de 18e eeuw reisde een neushoorn langs de steden van Europa om zich als bijzondere attractie te laten bewonderen. Willem Doornbos maakt duidelijk wat de speciale band was tussen de stad Groningen en deze dikhuid.

Clara de Rinoceros

Met engelengeduld hebben auteurs aan de hand van prenten, afbeeldingen op porselein, op munten, schilderijen, verslagen en ander archiefmateriaal de routes vastgelegd die deze neushoorn door Europa heeft afgelegd. Maar helaas... de stad Groningen wordt niet genoemd. Daarin zal dit artikel verandering brengen. Maar eerst: wie was deze neushoorn?

Clara

In 1738 werd in India, het toenmalige rijk van de Groot-Mogol, in de provincie Assam (boven Bengalen) een één maand² oud vrouwelijk neushoortje gevangen. Het dier werd kort daarop cadeau gedaan aan de toenmalige directeur van de VOC in Bengalen. Deze ontvanger was zo verguld met dit cadeau dat hij het beestje als huisdier aannam. Het moet zeer tam zijn geweest, want het drentelde rond in huiskamers, zelfs in de eetkamer terwijl de dames en heren aan het dineren waren. Na twee jaar, toen de neushoorn toch te groot was geworden om als huisdier te fungeren, werd zij aan de scheepskapitein Douwe Mout van der Meer weggegeven. Van der Meer vertrok op 30 november 1740 vanuit Bengalen naar zijn thuisland: de Republiek.

Waarschijnlijk is zijn aanwinst vooreerst in Leiden gestald. Van hieruit begon de Victorie. In talloze steden werd Clara (die toen nog geen Clara heette) na verloop van tijd gesignaleerd: Hamburg, Hannover, Berlijn, Wenen, Dresden, Leipzig, Parijs, Rome, Venetië, Warschau, Londen... In 1748 kreeg dit troeteldier in Würzburg haar bijnaam: Clara.

Wie was nu die directeur van de VOC in Bengalen? De Groningen-kenner heeft dit natuurlijk allang geraden.

Uit: Johann Michael Seligmann, *Sammlung verschiedener ausländischer und seltener Vögel* (Nürnberg 1749-1776)

In de afgelopen eeuwen hebben stad-Groningers zich regelmatig kunnen vergapen aan bijzondere wezens. Succesnummers als reuzen, dwergen, meisjes zonder armen, misvormde personen, sterke vrouwen, wildemannen, vrouwen met baarden en andere gedrochten en creaturen trokken immer de aandacht. Hetzelfde gold voor beesten. Wie wilde in de 17e eeuw geen leeuwen, beren, bavianen of kamelen zien? In de eeuwen daarna werd het aanbod nog gevarieerder: meerkatten, dromedarissen, luipaarden, panters, oerang oetangs; aan het eind van de 18e eeuw circuleerden er zelfs complete menagerieën met vreemde dieren door Europa, en ze sloegen de stad Groningen niet over. Hoe gekker hoe beter.

Een wel zeer bijzondere bezienswaardigheid was een rinoceros oftewel neushoorn, die in geheel Europa aan de hoven van diverse vorstenhuizen furore heeft gemaakt. Aan de omzwervingen van deze neushoorn is zowel in binnen- als buitenland regelmatig aandacht besteed.¹

Jan Albert Sichterman

Jan Albert Sichterman was een stad-Groninger van geboorte, afkomstig uit een gegoede familie, die als onstuimige jongeman op 23-jarige leeftijd in een duel zijn tegenstander had gedood en daardoor genoodzaakt was de Republiek te ontvluchten. Natuurlijk speelde in dat geschil een vrouw de hoofdrol.

Als onderkoopman bij de VOC vertrok c.q. vluchtte hij in 1716 naar de Oost. Via Batavia kwam hij in Bengalen terecht, waar hij na het vervullen van diverse functies op 18 juni 1734 tot VOC-directeur voor Bengalen werd benoemd.

Ter wille van de handelsbetrekkingen tussen de Indiase Groot-Mogol en de VOC werden door hun vertegenwoordigers in Bengalen regelmatig relatiegeschenken uitgewisseld en zó werd Sichterman in 1738 een babyneushoorn rijker.

In 1740 was Sichterman benoemd tot Raad-extraordinaris, een zeer eervolle promotie. Echter, bij deze VOC-functies behoorden slechts geringe salarissen. Om zijn karige inkomsten aan te vullen dreef Sichterman in deze jaren handel voor eigen rekening; hij was daarmee dermate succesvol dat hij als een zeer rijk man naar de Republiek kon terugkeren. Zijn carrière eindigde met de benoeming tot lid van de Raad van Indië en als bevelvoerende admiraal van de retourvloot van de VOC uit de Oost arriveerde Sichterman in het najaar van 1745 in Groningen. Hier betrok hij aan de Ossemarkt een spiksplinternieuw huis en deed vanaf dat moment zijn stadgenoten versteld staan van de pracht en praal waarmee hij zich omringde. Op 15 januari 1764 overleed Sichterman in Groningen.

Clara in Groningen

In de literatuur aangaande Clara wordt de stad Groningen geen enkele maal genoemd. Toch is zij hier geweest, twee keer zelfs. De eerste keer in 1745, en elf jaar later in 1756 nogmaals.

In 1745 werd de aankomst van de 'REINOSCEROS of NASEHOORN' met een grote advertentie aangekondigd. Volgens deze annonce was Clara de tweede neushoorn, die ooit in Europa te zien was. De eerste was in 1515 als presentje van de Koning van Portugal aan Keizer Maximiliaan cadeau gedaan. Recent onderzoek heeft aangetoond dat er echter meer neushoorns in Europa zijn geweest. Geen enkele daarvan heeft echter de roem verkregen die

Jan Albert Sichterman met zijn zoon Jan Albert Sichterman junior, rechts een bediende. Olieverf op doek door Philip van Dijk (1680-1753). Collectie Groninger Museum.

Clara ten deel viel. Dit zal zeker een gevolg zijn geweest van de gewiekste public relations die Van der Meer ten toon spreidde.

Clara was op het moment van aankomst, op 29 januari 1745, volgens de advertentie 6 jaar oud, 6 voet hoog, 14 voet lang en haar lijf had een omvang van 16 voet. Daarna volgt een enigszins overdreven beschrijving. Zij was een dure kostganger, want 'tot een daagelyks voeder gebruykt hy [sic] 60 pondt grof hooy, 20 pondt broot en 14 Emmer water'.³ Uit een andere vermelding weten wij dat zij ook gek was op bier en bepaald niet afkerig van tabaksrook.

Zij vertoefde in Groningen langer dan in andere steden gebruikelijk was. Op 5 februari 1745 wordt aangekondigd dat zij eerdaags Groningen zou verlaten: wie toen nog 'begeerig waaren' konden haar nog 'voor een seer seville prys' bezichtigen.⁴ Dat vertrek werd uitgesteld door de aanhoudende vorst. Zelfs de veiling van de uitmuntende bibliotheek van de heer Professor Barbeyrac werd van 30 maart naar 27 april aankomende verplaatst.⁵

de Groote Alliantie te doen treden.

| Den 10ten Januarij. Jan Pieters Kuiper van Amsterdān na Dantzig.

B E K E N T M A K I N G E N .

De Heer Raadsheer Emmen, presenteert op Zaterdag den 30 Jan. aanstaande 'smorgens te 9 uren by boel Conditiē te laaten Verkopen, al het Weckhout zoo Bark als Elderen, van een Starrebosch agter dēselfs Buyten Plaats tot Haaren, zoo daagelyks in oogenschyn kan werden geroomen, zynde het zelve zeer bekwaam tot Fafelne en viente palen, a's anders.

De Raadsheer Wilderivank gedeekt den 27 Febr. 1745 ten Huyne van Tj. rē Boiterman in Veendam, by Strykgelt te Verkopen, eenige Deirmatten Efen, Barken en Eyken Hout, bekwaam tot brandhout, paalen en fafelnen, alles staande op de Wortel, an het Ooiterdiep in Veendam.

Mevrouw M. van Buringha, Wed. van Wylen de Heer Hooftman A. J. van Berghuys, presenteert te Verhuuten teegens aanstaande Ludgerii 1745, 12 Grafen Offe Weyde, geleegen by de Oude Naadorst, welke teegenswoordig gebruikt worden, door de Heer Gezwooren Alingh.

Word hier meede aan alle Heeren en Liefhebbers bekend gemaakt, dat alhier in Groningen is aangekomen een Levende REINOSCEROS of NASEHOORN, welke de tweede is, die in Europa is geweest: de eerste is Anno 1515 van de Koning van Portugal an de Keyzer Maximiliaan tot een present gekout, de teegenswoordige zoo alhier te zien, is omtrent 6 jaeren oudt, is 6 voet hoog, 14 voeten lang, en zyn Lyf in Circumsferentie 16 voet dik, is donker bruyn, geen hair als de Oliphanten, dog agter an de ooren, en de Schagt, na onderen, met dikke hairen bewassen, voor op de neus, heeft hy een Hoorn dewelke eerst in 't 7de Jaar vol uytvalt, en als dan 1ste voet lang wert, waar meede in de Wildernisse als hy quaet is, de aarde geheel omme keert, en een gewortelde boom of war hy antreft, uyt de aarde na agter zig werpt: zyn kop loopt na vooren sprē toe, de ooren gelyk een Ezel, de oogē zyn na proportie des diers zeer klein, en kan daar meede niet anders als tet zyden uytzien, de huyl welke zeer dik is, is genoegzaam met Schil en kleynē puiftjes of noppies in een gewallen, de voeten zyn groot en over heen als met Schubben bekleedt: Dit dier is een groote Vyand van een Oliphant, en als hy eenen antreft, zoo loopt hy den zelven tusschen de beenen, en scheurt hem met den hoorn het Lyf op en doodet hem alzo. In 't lopen is hy niet teegensstaande zyn groote en zwaarte zoo gau, dat hy het snelste Paard voorby lopen zou: tot een daagelyks voedt georukt hy 60 pondt grof hooy, 20 pondt broot en 14 Emmer water. Het is gevangen doen het 8 daagen oud geweest is, in het gebied van den Grooten Mogol en van Bengalen over Holland alhier gebragt. Zynde een wonder van de Weereld om gezien te worden.

Jan L. Doornbusch in qlic voor zyn Moeder de Wedawe van Luurt Jans Doornbusch, presenteert uyt de Hand te Verkopen, onderstaande Landerien als. Ten eersten, 4 Juk Uytterdyk, 5 Juk Hooy quelder en 6 Juk Weyde quelder, in den Andel, by Albert Claasen bekemt jaarlyks voor 53 gl. 13 ft. Ten tweeden, 3 Juk Binnenland, 5 Juk Hooy quelder en 6 Juk Weyde quelder, in den Andel, by Pieter Claasen tot Rasquert bekemt voor 39 gl. Ten Derden, 8 Grafen Vry Land by Spyk, doende tot Huure 32 gl. Ten Vierden, 12 Grafen Vry Land in 't Waarster Uytterdyk, by Commer Zyl, en 5 Grafen quelder doende jaarlyks nu 50 gl. om dat het tot Groen Land gemaakt word. Jemand gading zynde kan boovengenoemde daar over aanspreken.

Advertentie uit de *Opregte Nieuwe Groninger Courant* van 29 januari 1745. Collectie RHC Groninger Archieven.

Op 19 maart 1745 wordt het vertrek ten tweede male aangekondigd. Clara zou aanstaande woensdag vertrekken! De 'heeren en liefhebbers' hadden nog eenmaal de kans om haar op de Grote Markt te aanschouwen. Dit moet - zoals dat elders voor haar gebruikelijk was - in een tent zijn geweest.⁶ Zou Clara het koud hebben gehad? Daarna horen wij niets meer van haar. Dit betekent dat zij toen verder is getrokken, in een daarvoor speciaal geconstrueerde wagen met 12 tot 20 paarden ervoor. Een bezienswaardigheid op zich.

derdier RHINOCEROS'. Slechts één advertentie is er aan haar gewijd. Was het nieuwtje er vanaf? 'Het zelve kan gezien worden 's morgens van 8 tot 12 en 's nademiddags van 2 tot 's avonds 7 uren', ongetwijfeld weer in een grote tent.⁷ Heeft Sichterman, toen Clara voor de tweede maal naar de stad Groningen kwam, haar bezocht? En herkende Clara haar voormalige baasje nog? Zou hij haar nog even hebben geknuffeld? Zij was per slot van rekening uitermate tam.

De route?

Ridley heeft getracht de route te achterhalen waarlangs Clara door Europa is getrokken. Slechts in grote lijnen is het haar gelukt om delen van de trajecten in kaart te brengen. Daarbij moet worden opgemerkt dat Ridley een belangrijke Nederlandse studie, die van Verheij, volledig heeft gemist. Hierin worden steden genoemd, die bij Ridley ontbreken. Kortom, de beide studies vullen elkaar fraai aan. Clara zal, dit blijkt al uit de lacune wat betreft de stad Groningen, in veel andere steden zijn geweest, maar dan plaatsen zonder vorstelijke hoven.

Waar kwam Clara vandaan toen zij Groningen bezocht, en waar ging zij nadien naar toe? Volgens Verheij bevond Clara zich in 1744 te Hamburg en begin(?) 1746

Gek op bier en bepaald
niet afkerig van tabaksrook.

Jammer genoeg was Sichterman nog niet in zijn vaderstad teruggekeerd, toen Clara werd tentoongesteld. Een herkansing kreeg hij elf jaar later: in 1756 arriveerde Clara er nogmaals, opnieuw vroeg in het jaar. Dan is er volgens de *Opregte Groninger Courant* sprake van het 'grootte Won-

Gravure uitgegeven ter gelegenheid van het bezoek van Clara aan Mannheim, eind 1747. Onderaan is het portret van haar begeleider, Douwe Mout van der Meer, afgebeeld. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

in Hannover, om vervolgens in april van dat jaar te Berlijn te arriveren. Hield Clara zich in deze jaren op in die contreien? Feit is dat zij begin 1745 enige maanden in Groningen vertoefde. Is zij vanuit Hamburg (1744), via Bremen, Oldenburg, Emden, richting Groningen (1745) vertrokken? En van daaruit wellicht via Leeuwarden, Zwolle, Osnabruck naar Hannover (1746)? Een niet onaannemelijke route, waarbij de cavalcade zoveel mogelijk steden heeft kunnen aandoen. Het is typisch een vraag die door de lokale historici zal moeten worden beantwoord.

Zoals gezegd was Clara medio februari 1756 voor de tweede maal in Groningen. Volgens Verheij vertoefde Clara rond 12 juni 1755 in Kopenhagen. Daarna was zij in 1756 te Haarlem en wellicht in datzelfde jaar te Londen. Heeft Clara toen deels dezelfde route genomen als in 1745?

In ieder geval heeft Van der Meer ruim van te voren toestemming gevraagd aan Burgemeesters en Raad van

Groningen om zijn rhinoceros op de Botermarkt in een tent: te laten zien. Dit gebeurde op 6 november 1755, en dat werd toegestaan, mits een kwart van de inkomsten 'ten profite van de gemene armen deser stad' toeviel.⁸ Het was geen ongebruikelijke gang van zaken, want eenzelfde regeling was getroffen voor de armen in Kopenhagen. Vóóraf werd daar een bedrag van 50 Thaler vastgesteld. Uit een geschil dat op 3 maart van dat jaar ontstond weten wij hoeveel de precieze afdracht in Groningen bedroeg: 25 gulden.⁹

Uit het bovenstaande is duidelijk geworden dat Clara op meer locaties is geweest dan tot nu toe was aangenomen. Een rhinoceros die meer van Europa heeft gezien dan de meeste lezers van *Stad & Lande...* Kan het nog gekker?

Noten

- 1 Voor dit artikel is gebruik gemaakt van W. Kühne-van Diggelen, Jan Albert Sichterman. *VOC-dienaar en 'koning' van Groningen* (Groningen 1995), G. Ridley, *Clara's grand tour. Travels with a rhinoceros in eighteenth-century Europe* (Londen 2004) en I. Verheij, *Op reis met Clara. De geschiedenis van een beziens waardige neushoorn* (Rotterdam 1992).
- 2 Een andere bron vermeldt dat zij acht dagen oud was
- 3 *Opregte Nieuwe Groninger Courant* (ONGC), nr. 9, 29 jan. 1745.
- 4 ONGC, nr. 11, 5 febr. 1745.
- 5 ONGC, nr. 20, 9 maart 1745.
- 6 ONGC, nr. 23, 19 maart 1745.
- 7 *Opregte Groninger Courant*, nr. 16, 24 febr. 1756.
- 8 GrA, rnr 321, rekestboek, 6 nov. 1755.
- 9 GrA, rnr 321, rekestboek, 3 maart 1756.